

ลักษณะกิจตุณะ

แห่ง

ปรมัตถธรรม

รวบรวมโดย

ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร)

ลักษณะกิจตฤณะ

แห่ง

ปรมัตถธรรม

รวบรวมโดย

ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร)

มูลนิธิปริยุฏฐกรรม

วัดสังเวชวิศยาราม

พระประธานในพระอุโบสถ วัดสังเวชวิศยาราม

สารบาญ

ลักษณะทิจตุกะ แห่ง ปรมัตถธรรม

หน้า	๑	ความเบื้องต้น	
"	๖	ลักษณะทิจตุกะของ	จิต
"	๖	" "	วิญญาณ ตามนัยแห่งปฏิจสมุปปาท
			ธรรม
"	๖	" "	อกุสลจิต
"	๖	" "	หสิตุปปาทจิต
"	๗	" "	เจตสิก
"	๗	" "	เจตสิก ตามนัยแห่งปฏิจสมุปปาท
			ธรรม
"	๗	" "	ผัสสเจตสิก
"	๗	" "	ผัสสเจตสิก ตามนัยแห่งปฏิจสมุป
			ปาทธรรม
"	๗	" "	เวทนาเจตสิกตามนัยแห่งปฏิจสมุป
			ปาทธรรม
"	๗	" "	สุขเวทนา
"	๑๐	" "	ทุกขเวทนา
"	๑๐	" "	โสมนัสเวทนา
"	๑๐	" "	โทมนัสเวทนา
"	๑๑	" "	อุเบกขาเวทนา

หน้า	๑๑	ลักษณะที่จุดกะของ	สัญญาเจตสิก
"	๑๑	" "	เจตนาเจตสิก
"	๑๒	" "	เอกัคคตาเจตสิก
"	๑๒	" "	ชีวิคินทริยเจตสิก
"	๑๒	" "	มนสิการเจตสิก
"	๑๓	" "	วิตกเจตสิก
"	๑๓	" "	วิจารณ์เจตสิก
"	๑๓	" "	อธิโมกขเจตสิก
"	๑๔	" "	วิริยเจตสิก
"	๑๔	" "	ปีติเจตสิก
"	๑๔	" "	ฉันทเจตสิก
"	๑๕	" "	โมหเจตสิก
"	๑๕	" "	อหิริกเจตสิก
"	๑๕	" "	อโนตคัปปเจตสิก
"	๑๖	" "	อุทัจจเจตสิก
"	๑๖	" "	โลภเจตสิก
"	๑๖	" "	ทิฏฐิเจตสิก
"	๑๗	" "	มานเจตสิก
"	๑๗	" "	โทสเจตสิก
"	๑๗	" "	อิสสาเจตสิก
"	๑๘	" "	มัจฉริยเจตสิก
"	๑๘	" "	กุกกุจจเจตสิก

หน้า	๑๘	ลักษณะที่จตุรภาวะของ	ถีนเจตสิก
"	๑๙	" "	มิทธเจตสิก
"	๑๙	" "	วิจิกิจณาเจตสิก
"	๑๙	" "	สัทธาเจตสิก
"	๒๐	" "	สติเจตสิก
"	๒๐	" "	หิริเจตสิก
"	๒๐	" "	โอตคัมปเจตสิก
"	๒๑	" "	อโลภเจตสิก
"	๒๑	" "	อโทสเจตสิก
"	๒๑	" "	คัตตรมัชฉัตตตาเจตสิก
"	๒๒	" "	กายปัสสัทธาเจตสิก และจิตต ปัสสัทธาเจตสิก
"	๒๒	" "	กายลหุตาเจตสิก และจิตตลหุตาเจตสิก
"	๒๒	" "	กายมธุตาเจตสิก และจิตตมธุตาเจตสิก
"	๒๓	" "	กายกัมมัณฺญตาเจตสิก และจิตต กัมมัณฺญตาเจตสิก
"	๒๓	" "	กายปาคุณฺญตาเจตสิก และจิตต ปาคุณฺญตาเจตสิก
"	๒๓	" "	กายชุกตาเจตสิก และจิตตชุกตาเจตสิก
"	๒๔	" "	วิรตีเจตสิก
"	๒๕	" "	กรุณาเจตสิก
"	๒๕	" "	มุทิตาเจตสิก

หน้า	๒๕	ลักษณะที่จุดกะของ	ปัญญาเจตสิก
"	๒๗	" "	ปฐวี
"	๒๗	" "	อาโป
"	๒๗	" "	เตโช
"	๒๘	" "	วาโย
"	๒๘	" "	จักขุปสาท
"	๒๘	" "	โสตปสาท
"	๒๙	" "	ฆานปสาท
"	๒๙	" "	ชีวหापสาท
"	๓๐	" "	กายปสาท
"	๓๐	" "	รูปารมณ
"	๓๑	" "	สัททารมณ
"	๓๑	" "	คันธารมณ
"	๓๑	" "	รสารมณ
"	๓๒	" "	โผฏฐัพพารมณ
"	๓๒	" "	อิตถีกาवरูป
"	๓๒	" "	ปุริสกาवरูป
"	๓๓	" "	หทยรูป
"	๓๓	" "	ชีวีตรูป
"	๓๓	" "	อาหารรูป
"	๓๔	" "	ปริจเฉทรูป
"	๓๔	" "	กายวิญญูติริรูป

หน้า	๓๔	ลักษณะที่จุดกะของ	วชิวิญญัตติรูป
"	๓๕	" "	ลหุตา रूप
"	๓๕	" "	มุกตา रूप
"	๓๕	" "	กัมมัญญาตา रूप
"	๓๖	" "	อุปจยรूप
"	๓๖	" "	สันตติรूप
"	๓๖	" "	ขรตา रूप
"	๓๗	" "	อนิจจตา रूप
"	๓๘	" "	นิพพาน
"	๓๙	" "	ปฏิจสงมุปปาทธรรม (แสดงรวม)
"	๓๙	" "	อวิชา
"	๔๐	" "	สังขาร
"	๔๐	" "	วิญญาณ
"	๔๐	" "	นาม (เจตสิก)
"	๔๑	" "	รूप
"	๔๑	" "	สพายตนะ
"	๔๑	" "	ผัสสะ
"	๔๒	" "	เวทนา
"	๔๒	" "	ตัณหา
"	๔๒	" "	อุปาทาน
"	๔๓	" "	กัมมภพ
"	๔๓	" "	อุปปีตติภพ

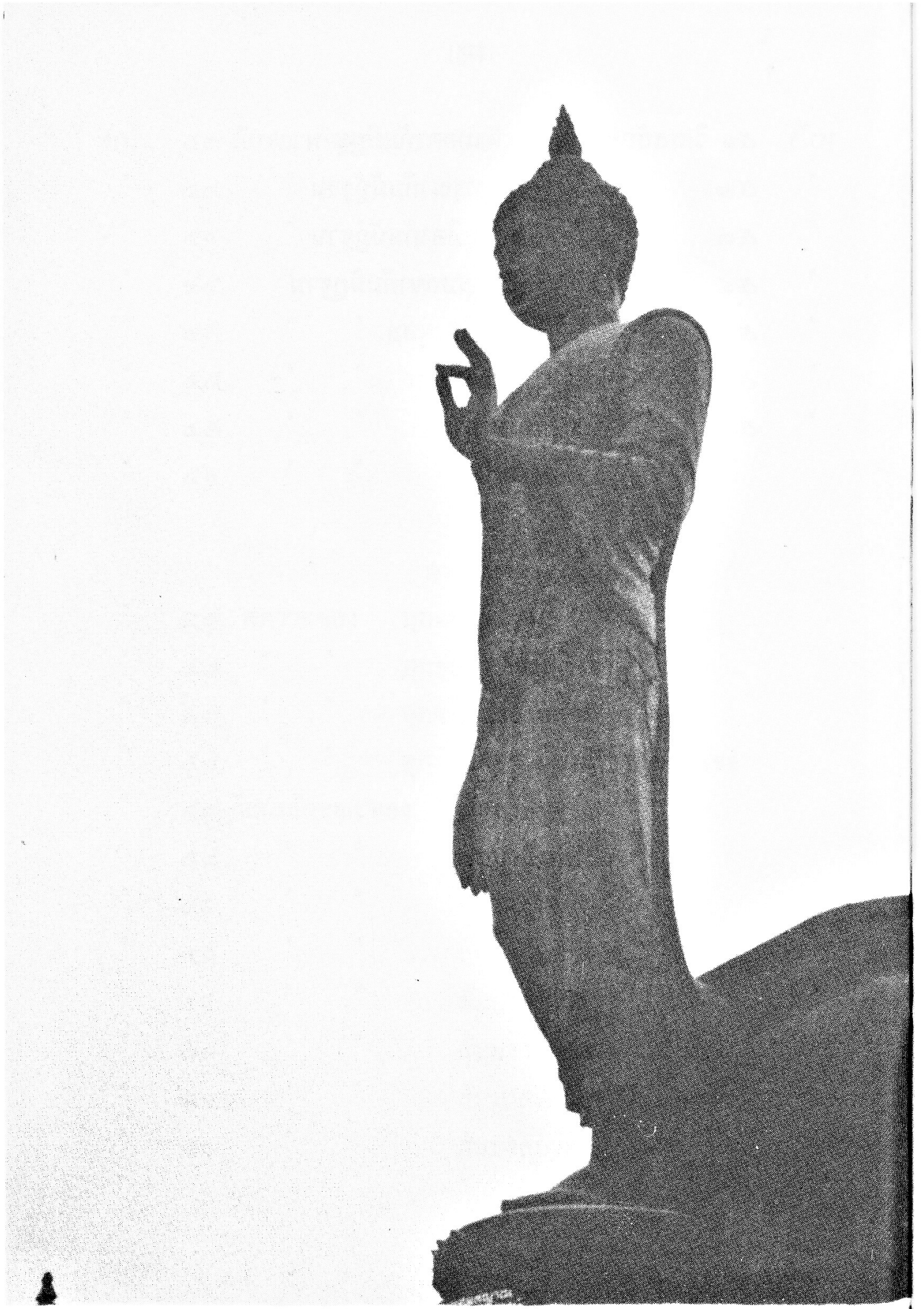
หน้า	๔๓	ลักษณะที่จตุกะของ	ชาติ
"	๔๔	" "	ชรา
"	๔๔	" "	มรณะ
"	๔๔	" "	โสกะ
"	๔๕	" "	ปริเทวะ
"	๔๕	" "	ทุกข์
"	๔๕	" "	โทมนัสส
"	๔๖	" "	อุปายาสะ

ภาคผนวก

"	๔๗	สภาวะของ	ทุกขอริยสังข์
"	๔๗	" "	ทุกขสมุททยอริยสังข์
"	๔๗	" "	ทุกขนิโรธอริยสังข์
"	๔๘	" "	ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์
"	๔๘	วิเสสลักษณะของ	สัมมาทิฏฐิ
"	๔๘	" "	สัมมาสังกัปปะ
"	๔๙	" "	สัมมาวาจา
"	๔๙	" "	สัมมากัมมันตะ
"	๔๙	" "	สัมมาอาชีวะ
"	๕๐	" "	สัมมาวายามะ
"	๕๐	" "	สัมมาสติ
"	๕๐	" "	สัมมาสมาธิ

[๗]

หน้า	๕๑	วิเสสลักษณะของ	เมตตากัมมัฏฐาน
"	๕๒	" "	กรุณากัมมัฏฐาน
"	๕๓	" "	มุทิตากัมมัฏฐาน
"	๕๔	" "	อุเบกขากัมมัฏฐาน
"	๕๕	" "	ทานกุศล
"	๕๖	" "	ศีลกุศล
"	๕๗	" "	ภาวนา

ลักษณะที่จตุระ แห่ง ปรมัตถธรรม

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
ความเบื้องต้น

พระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสมณโคตม อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้ทรงสั่งสอนมาตลอดเวลาอันยาวนานถึง ๔๕ พรรษา นั้นรวมได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เมื่อประมวลจัดสรรสงเคราะห์ เป็นหมวดก็จัดได้เป็น ๓ หมวด ซึ่งเรียกกันว่า พระไตรปิฎก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และ พระอภิธรรมปิฎก

พระวินัยปิฎก คือ ธรรมที่แสดงไว้เป็นข้อบังคับ เป็นระเบียบแบบแผนให้ประพฤติปฏิบัติ โดยมีข้อกำหนดโทษแก่ผู้ล่วงละเมิด หรือไม่ปฏิบัติตามไว้เป็นชั้นๆ ตามโทษานุโทษ พระวินัยนี้เป็นพื้นฐานในอันที่จะสร้างสรรให้รูปร่างงดงาม มีสง่าราศี และกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย พระวินัยปิฎกมี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จำแนกเป็น ๕ คัมภีร์ มีชื่อว่า คัมภีร์อาทิกรรม คัมภีร์ปาจิตตีย์ คัมภีร์มหาวรรค คัมภีร์จุลวรรค และ คัมภีร์ปริวาร

พระสุตตันตปิฎก คือ ธรรมที่แสดงโดยยกบุคคลขึ้นเป็นตัวอย่าง ทั้งในทางชอบและทางชั่ว มุ่งหมายที่จะได้ให้รู้สมมติสัจจะ รู้ความจริงตามโวหารของชาวโลก พระสุตตรนี้เป็นพื้นฐานในอันที่จะสร้างสรรให้อัธยาศัยสงบ และมีจิตใจแน่วแน่นมั่นคง พระสุตตันตปิฎกมี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จำแนกเป็น ๕ นิกาย มีชื่อว่า ทีมนิกาย

มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย

พระอภิธรรมปิฎก คือ ธรรมที่แสดงไว้เป็นส่วนล้วนแต่
 ปรมัตถสัจจะซึ่งเป็นความจริงอันมีเนื้อความไม่เปลี่ยนแปลงผันแปร
 เพื่อให้เห็นแจ้งในสภาวะธรรมนั้นๆ โดยไม่กล่าวอ้างบุคคลมาเป็นสำคัญ
 พระอภิธรรมนี้เป็นพื้นฐานในอันที่จะสร้างสรรค์ให้มีสติว่องไวมั่นคง
 และมีปัญญาหลักแหลม พระอภิธรรมปิฎก มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้น
 จำแนกเป็น ๗ ปกรณ์มีชื่อว่า ธรรมสังคณีปกรณ์ วิภังคปกรณ์ ธาตุกถา
 ปกรณ์ บุคคลบัญญัติปกรณ์ กถาวัตถุปกรณ์ ยมกปกรณ์ และมหาปิฎ
 ฐานปกรณ์

โดยเฉพาะพระอภิธรรมนั้น แสดงธรรม ๒ ประการ คือ ปรมัตถ
 ธรรม หรือ ปรมัตถสัจจะ ๑ และ บัญญัติธรรม หรือ สมมติสัจจะ ๑

ปรมัตถธรรม เป็นธรรมที่มีเนื้อความอันไม่วิปริตผันแปร
 เปลี่ยนแปลงเลย จำแนกได้เป็น ๔ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน

ส่วนบัญญัติธรรมนั้น ไม่ใช่สิ่งที่มีเองเป็นเอง แต่เป็นสิ่งที่
 บัญญัติขึ้นสมมติขึ้น เพื่อใช้พูดจาว่าขานกันตามโวหารของชาวโลก
 ตามความนิยมเฉพาะหมู่เฉพาะเหล่า

บัญญัติธรรม หรือ ธรรมที่เป็นบัญญัตินี้ กล่าวโดยย่อก็จำแนก
 ได้เป็น ๒ ประการ คือ อตถบัญญัติ และ สัททบัญญัติ

อตถบัญญัติ ได้แก่ การสมมติขึ้นเพื่อให้รู้เนื้อความหรือความ
 หมายถึง รูปร่าง สัตถฐาน ลักษณะ อาการ ของชื่อนั้นๆ เช่น ภูเขา ต้นไม้
 บ้านเรือน เคน วิ่ง เป็นต้น

สัททบัญญัติ ได้แก่ รู้จักเสียงที่เรียกชื่อนั้นๆ คือรู้ด้วยเสียงที่

หมายถึงอรรถบัญญัติคตินั้นๆ เช่น ในขณะที่ไม่ได้เห็นภูเขา ไม่ได้เห็นต้นไม้ แต่เมื่อออกเสียงพูดว่าภูเขา พูดว่าต้นไม้ ก็รู้และเข้าใจได้ว่า ภูเขา ต้นไม้ มีรูปร่างลักษณะเป็นอย่างนั้นๆ หรือไม่ได้เห็นในขณะที่เดินขณะที่วิ่ง แต่เมื่อออกเสียงพูดว่า เดิน วิ่ง ก็รู้และเข้าใจได้ว่า เดิน วิ่ง มีอาการอย่างนั้นๆ เช่นนี้เป็นต้น

ธรรมที่มีเนื้อความอันไม่วิปริตผันแปรเปลี่ยนแปลง คือ ปรมาตตธรรม นั้น มีลักษณะอยู่ ๒ ประการ เรียกชื่อตามบาลีว่า **สามัญญลักษณะ ๑ และ วิเสสลักษณะ ๑**

สามัญญลักษณะ เป็นลักษณะสามัญญทุกๆ ไป เป็นลักษณะตามธรรมคาตามธรรมชาติ ตามปกติที่ปรมาตตธรรมทั้งหลาย (เว้นนิพพาน) จะต้องมีต้องเป็นเหมือนๆ กันอยู่ ๓ ประการคือ **อนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา**

อนิจจัง มีลักษณะที่ไม่เที่ยง ไม่มั่นคง ไม่ยั่งยืนอยู่ได้ตลอดกาล โดยมีความเกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไปในที่สุด โดยความแปรปรวน โดยเป็นของชั่วคราว โดยค้านกับความเที่ยง

ทุกขัง มีลักษณะที่ทนอยู่ไม่ได้ จำต้องเสื่อมสลายสูญสิ้นไป โดยความบีบคั้นอยู่เสมอ โดยความทนได้ยาก โดยเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ โดยค้านกับความสุข

อนัตตา มีลักษณะที่ว่างเปล่าจากตัวตน จึงบังคับบัญชาไม่ได้ จะให้เป็นไปตามที่ใจปรารถนาก็หาได้ไม่ โดยความเป็นของศูนย์ (ว่างเปล่า) โดยความไม่มีเจ้าของ โดยไม่มีสิ่งอะไรที่จะพึงทำตาม โดยค้านกับอตตตา

เพราะเหตุว่า **สามัญญลักษณะ** นี้มี ๓ ประการ คือ **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ดังที่ได้กล่าวมา จึงได้ชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า **ไตรลักษณ์**

จิต เจตสิก รูป มีสามัญญลักษณะ หรือ ไตรลักษณ์ ครบบริบูรณ์ ทั้ง ๓ ประการ แต่ นิพพาน มีสามัญญลักษณะเพียง ๑ คืออนัตตาเท่านั้น ส่วน บัญญัติธรรม ไม่มีสามัญญลักษณะ หรือไตรลักษณ์นี้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย เพราะบัญญัติไม่ใช่ปรมาตธรรม แต่เป็นบัญญัติธรรม คือ สมมติสังขะ ที่บัญญัติขึ้นหรือสมมติขึ้นพุดจากันตามโวหารของชาวโลกเท่านั้น

ลักษณะอีกประการหนึ่งที่ชื่อว่า วิเสสลักษณะนั้น เป็นลักษณะพิเศษประจำตัว เป็นลักษณะพิเศษจำเพาะของปรมาตธรรมแต่ละอย่าง ซึ่งไม่เหมือนกันเลย ผิดแผกแตกต่างกันทั้งนั้น วิเสสลักษณะนี้มี ๔ ประการ คือ ลักษณะ รสะ ปัจจุปฏฐาน และ ปทัฏฐาน

ลักษณะ คือ คุณภาพ หรือ เครื่องแสดงหรือสภาพโดยเฉพาะที่มีประจำสำหรับธรรมนั้นๆ

รสะ คือ หน้าที่ หรือ กิจการงาน ที่ธรรมนั้นๆ พึงกระทำไปตามลักษณะของตน

ปัจจุปฏฐาน คือ ผลของรสะ หรือ อาการปรากฏ ที่เกิดจากธรรมนั้นๆ ได้กระทำกิจการงานตามหน้าที่ของตน

ปทัฏฐาน คือ เหตุใกล้ที่ทำให้ธรรมนั้นๆ เกิดขึ้น

เพราะเหตุว่า วิเสสลักษณะ มี ๔ ประการดังที่ได้กล่าวมา จึงได้ชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า ลักษณะาทิจตุกะ ซึ่งแปลความว่า ธรรมหมวด ๔ มีลักษณะ เป็นต้น

จิต เจตสิก และรูป มีวิเสสลักษณะ หรือ ลักษณะาทิจตุกะครบบริบูรณ์ทั้ง ๔ ประการ แต่ นิพพาน มีวิเสสลักษณะเพียง ๓ ประการ คือ

ลักษณะ รสะ ปัจจุปัตถฐาน เท่านั้น ไม่มีปัทฏฐานเหตุใกล้ให้เกิด เพราะนิพพาน เป็นธรรมที่ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยใดๆ มาปรุงแต่งเลย

ส่วน บัญญัติธรรม นั้น ไม่มีวิเสสลักษณะ หรือ ลักษณะกิจตุกะเลย เพราะบัญญัติไม่ใช่ปรมัตถธรรม ไม่ใช่ปรมัตถสัจจะ เป็นแต่เพียงสมมติสัจจะที่ชาวโลกสมมติขึ้นบัญญัติขึ้น เพื่อใช้พูดจาว่าขานกัน เฉพาะหมู่เฉพาะเหล่าคังจะเห็นได้ว่าของเหมือนกันก็เรียกต่างกัน และบางอย่างออกเสียงเหมือนกันแต่หมายถึงของต่างกันคังนี้เป็นคัน

ถ้าได้เรียนรู้ วิเสสลักษณะ หรือ ลักษณะกิจตุกะ ซึ่งแสดงสภาวะประจำตัวโดยเฉพาะแห่งปรมัตถธรรมแต่ละอย่างนั้นค้วยแล้ว ก็จะทำให้มีความเข้าใจซึ่งถึงสภาพแห่งปรมัตถธรรมนั้นๆ คดียิ่งขึ้น จึงได้พยายามรวบรวมลักษณะกิจตุกะแห่งปรมัตถธรรม เท่าที่ได้ศึกษาและพบเห็นมา มาประมวลไว้คังต่อไปนี้

จิต

ลักษณะกิจตุกะของจิต

วิชานนลกุขณ	มีการรู้อารมณ์	เป็นลักษณะ
ปุพฺพหฺงฺคฺมรณ	มีการเกิดก่อนและเป็นประธานในธรรม ทั้งปวง	เป็นกิจ
สนฺหฺธานปจฺจุปฺภฺตฺธาน	มีการเกิดขึ้นต่อเนื่องกันไม่ขาดสาย เป็นผลหรือ	เป็นอาการปรากฏ
นามรูปปทฺตฺธาน	มีนามรูป	เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

ลักษณะกิจตุกะของวิญญาน ตามนัย แห่งปฏิจจสมุปปาทธรรม

วิชานนลกุขณ	มีการรู้อารมณ์	เป็นลักษณะ
ปุพฺพหฺงฺคฺมรณ	เป็นประธานแก่เจตสิกและรูป	เป็นกิจ
ปฏฺิสนฺหฺธิปจฺจุปฺภฺตฺธาน	มีการสืบต่อระหว่างภพเก่าและภพใหม่ เป็นผล	
สงฺขารปทฺตฺธาน	มีสังขาร ๓	เป็นเหตุใกล้ หรือ
วตฺตการมฺมณปทฺตฺธาน	มีวัตถุ (๖) กับอารมณ์ (๖)	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ อกุสลจิต

สวชฺชวิปាកฺกฺขณ	เป็นธรรมที่มีโทษให้ผลเป็นความทุกข์	เป็นลักษณะ
กุสลปฏฺิปกฺขรณ	มีความเป็นปฏิปักษ์ต่อกุสลธรรม	เป็นกิจ
กาฬุสฺติยปจฺจุปฺภฺตฺธาน	มีความขุ่นมัว	เป็นผล
อโยนิโสมนสฺติการปทฺตฺธาน	มีการไม่เอาใจใส่เป็นอันดีต่ออารมณ์นั้น	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จดตุกะ ของ หลัตุปปาทจิต

สพารมฺมณวิชานนลกฺขณา	มีการรู้อารมณ์ทั้ง ๖ เป็นลักษณะ
อรหตํ อนุพาเรสุ วตฺตฺตฺสุ รสา	พระอรหันต์ทั้งหลาย ยึดแน่นใน
ตถาภาวปจฺจุปฺปญฺฐานา	พวกวัตถุที่ดีหามิได้ เป็นกิจ
เอกนฺตโต หทยวตฺตฺตฺปทฺตฺฐานา	มีความเป็นไปในอารมณ์ ๖ โดย
	อาการอย่างเดียวกันนั้น เป็นผล
	มีหทยวัตถุโดยแน่นนอน
	เป็นเหตุใกล้

อนฺธกาเรน โอนฺทฺธา

ชนทั้งหลายถูกความมืด คือ อวิชชาห่อหุ้มไว้แล้ว

ปทีปณ น กเวสธ

ทำไมจึงไม่รีบแสวงหาประทีป คือ ปัญญาเล่า

นินฺราสฺตฺตึ อนาคเต

สาวุชนผู้ปฏิบัติไม่มีใจขังติดอยู่ในอารมณ์ที่ยังไม่มาถึง

อตีตํ นานุโสจติ

ย่อมนำตามเสว้าไสกถึงอารมณ์ที่ล่วงเลยไปแล้ว

ลักษณะที่จตุระ ของ ผัสสเจตสิก ตามนัย แห่งปฏิจสงมุปปาทธรรม
ผุสนลกฺขโณ มีการกระทบอารมณ์ เป็นลักษณะ
สงฺฆมฺภุญฺญโรโส มีการทำให้จิตกับอารมณ์ติดต่อกัน
 เป็นกิจ
สงฺกตฺติปจฺจุปฺปญฺฐานโน มีการประชุมร่วมกันระหว่าง วัตถุ
 อารมณ์ และ จิต เป็นผล
สพายตฺนปทฺถฺฐานโน มี อัชฉัตตคิกายตนะ ๖ เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุระของเวทนาเจตสิก ตามนัยแห่ง ปฏิจสงมุปปาทธรรม
อนุภวานลกฺขณา มีการเสวยอารมณ์ เป็นลักษณะ
วิสยรสสมฺโภครสา มีการเสวยรสของอารมณ์ เป็นกิจ
สุขทุภฺขปจฺจุปฺปญฺฐานา มีความสุขและทุกข์ เป็นผล
ผสฺสปทฺถฺฐานา มีผัสสะ เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุระ ของ สุขเวทนา

อิฏฺฐโผฏฺฐทฺพพานุภวานลกฺขณา มีการสัมผัสถูกต้องกับอารมณ์ที่ดี
 เป็นลักษณะ
สมฺปยุตฺตทานํ พยุหฺนรสา มีการทำให้สัมปยุตตธรรมเจริญ
 เป็นกิจ
กายิกอสุสาทปจฺจุปฺปญฺฐานา มีความชื่นชมยินดีทางกายเป็นผล
กายินฺทฺริยปทฺถฺฐานา มีกายปสาท เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ ทุกขเวทนา

อนิฏฐโผฏฐพหุภวนลกฺขณา	มีการสัมผัสถูกต้องกับอารมณ์ที่ไม่ดี	เป็นลักษณะ
สมฺปยุตฺตานํ มิลาปนรสา	มีการทำให้สัมปยุตตรรมเสร้าหมอง	เป็นกิจ
กายิกาพาธปจฺจุปฏฺฐานา	มีความอาพาธทางกาย	เป็นผล
กายินุทฺริยาปทฏฺฐานา	มีกายปสาท	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ โสมนัสสเวทนา

อิฏฐารมฺมณานุกฺขณลกฺขณา	มีการเสวยอารมณ์ที่ดี	เป็นลักษณะ
อิฏฐาการสมฺโภครสา	มีการเสวยรสอารมณ์ที่ดี	เป็นกิจ
เจตสิกอสฺสาทปจฺจุปฏฺฐานา	มีความชื่นชมยินดีทางใจ	เป็นผล
ปสฺสทฺธิปทฏฺฐานา	มีความสงบกายสงบใจ	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ โทมนัสสเวทนา

อนิฏฐารมฺมณานุกฺขณลกฺขณา	มีการเสวยอารมณ์ที่ไม่ดี	เป็นลักษณะ
อนิฏฐาการ สมโภครสา	มีการเสวยรสของอารมณ์ที่ไม่ดี	เป็นกิจ
เจตสิกพาธปจฺจุปฏฺฐานา	มีความอาพาธทางใจ	เป็นผล
ททยวตฺตูปทฏฺฐานา	มีหทัยวตฺต	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ อุเบกขาเวทนา

มรณตตเวทียิตลภุขณา

มีการเสวยอารมณ์ปานกลาง

เป็นลักษณะ

สมบุยุตฺตานํ นาติอุပ္พยุหนมิลาปนรสา มีการรักษาสมบุยุตตธรรม ไม่

ให้เจริญ ไม่ให้เศร้าหมอง เป็นกิจ

สนฺตภาวปจฺจุปฏฺฐานา

มีความสงบ

เป็นผล

นิปฺปิตฺกจิตฺตปทฺฐานา

มีจิตที่ไม่ปีติยินดี

เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ สัจญาเจตสิก

สฺลฺขานน ลภุขณา

มีความจำ

เป็นลักษณะ

ปฺนสฺลฺขานน ปจฺจยนิมิตฺกณฺณ รสา มีการจำได้ และทำเครื่องหมายไว้

เป็นกิจ

ยถาคทิต นิมิตฺตวเสน อภินิเวสฺกณฺณ ปจฺจุปฏฺฐานา มีความจำได้ในสิ่ง

ที่หมายไว้

เป็นผล

ยถาอุปฏฺฐิตวิสยปทฺฐานา

มีอารมณ์ที่ปรากฏ

เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ เจตนาเจตสิก

เจตนาภาวลภุขณา

มีการชักชวน

เป็นลักษณะ

อายุหนรสา

มีการชวนชวน

เป็นกิจ

สํวิธาน ปจฺจุปฏฺฐานา

มีการจัดแจง

เป็นผล

เสสขนุรตฺตยปทฺฐานา

มีนามชั้นทั้ง ๓ ที่เหลือ (คือ เวทนาชั้น สัจญาชั้น วิญญาณชั้น)

เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ เอกัคคตาเจตสิก

อวิกุเขปลกขณา	มีการไม่ฟุ้งซ่าน	เป็นลักษณะ
สหชาตานิ สมุปปีณทนรธา	มีการรวบรวมสหชาตธรรมเป็นกิจ	
อุปสมปจจุปฏฐานา	มีความสงบ	เป็นผล
สุขปทฏฐานา	มีสุขเวทนา	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ ชีวิตินทुरียเจตสิก

สหชาตานิ อนุपालนลกขณั	มีการเลี้ยงรักษาสหชาตธรรม	เป็นลักษณะ
เตสั ปวตฺตนรสั	มีความตั้งอยู่และเป็นไปได้ แห่ง สหชาตธรรมนั้น	เป็นกิจ
เตสณญฺเวย ถปนปจจุปฏฐานั	มีการทรงอยู่ได้แห่งสหชาตธรรม นั้น	เป็นผล
เสสขนุทธตฺตยปทฏฐานั	มีนามชั้นทั้ง ๓ ที่เหลือ (คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณ ชั้น)	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ มนสิการเจตสิก

สารณลกฺขโณ	มีการทำให้สัมปยุตตธรรมใส่ใจ ในอารมณ์ เป็นลักษณะ	
สมฺปยุตฺตทานั อารมฺมเณ สัโยชนรโธ	มีการทำให้สัมปยุตตธรรม ประกอบ หรือข้องอยู่ในอารมณ์	เป็นกิจ
อารมฺมณากิมุขัภาวปจจุปฏฐานโน	มีการทำให้สัมปยุตตธรรมมุ่งหน้า เฉพาะในอารมณ์	เป็นผล
อารมฺมณปทฏฐานโน	มีอารมณ์	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ วิริยเจตสิก

อุสุสาหนลกขณ	มีความอุตสาหะ	เป็นลักษณะ
สหชาตานิ อุปตถมภนรตี	มีการอุคหนุณค้ำชูสหชาตธรรม	เป็นกิจ
อัสสีทนปจจุปฏฐาน	มีการไม่ย่อท้อถดถอย	เป็นผล
สัเวคปทฏฐาน	มีความสลดสังเวช	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ ปิตีเจตสิก

สมุปียานลกขณา	มีความอิมใจ	เป็นลักษณะ
กายจิตตปีนรธา	มีการทำให้กายและใจอิมเอิบ	เป็นกิจ
โอทตุยปจจุปฏฐานา	มีกายและใจเฟื่องฟู	เป็นผล
เสสขนุชตุยปทฏฐานา	มีนามชั้นทั้ง ๓ ที่เหลือ (คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น)	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ ฉันทเจตสิก

กตตุกมุยตาลกขโณ	มีความปรารถนาเพื่อจะกระทำ	เป็นลักษณะ
อารมมณปริเยสนรโธ	มีการแสวงหาอารมณ์	เป็นกิจ
อารมมณน อตถิกตาปจจุปฏฐานโน	มีความปรารถนาอารมณ์	เป็นผล
อารมมณปทฏฐานโน	มีอารมณ์	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ โมหเจตสิก

อญาณลกฺขโณ	มีความไม่รู้	เป็นลักษณะ
อารมฺมณสภาวจุฉาทนโรโส	มีการปกปิดไว้ซึ่งสภาวะแห่ง อารมณ์	เป็นกิจ
อนุทธการปจฺจุปฺปญฺฐานโน	มีความมีคมนर्थ	เป็นผล
อโยนิโสมนสิการปทฺถฐานโน	มีการไม่เอาใจใส่เป็นอันดีต่อ อารมณ์นั้น	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ อหิริกเจตสิก

กายทฺถจฺจริตาทีหิ อชิคุฉนลกฺขณฺโณ	มีการไม่เกลียดต่อกายทฺถจฺจริตเป็นต้น	เป็นลักษณะ
ปาปानํกรณฺรลํ	มีการกระทำบาป	เป็นกิจ
อสงฺโกจนปจฺจุปฺปญฺฐานํ	มีความไม่เกลียดต่อบาปกรรม	เป็นผล
อตฺตอการวปทฺถฐานํ	มีการไม่เคารพตน	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ อโนตตํปเจตสิก

อนุตฺตาสลฺกฺขณฺโณ	มีการไม่สะดุ้งกลัวต่อบาป	เป็นลักษณะ
ปาปานํกรณฺรลํ	มีการกระทำบาป	เป็นกิจ
อสงฺโกจนปจฺจุปฺปญฺฐานํ	มีความไม่เกลียดต่อบาปกรรม	เป็นผล
ปรอการวปทฺถฐานํ	มีการไม่เคารพผู้อื่น	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ อุทัจจเจตสิก

อวุปสมลกฺขณํ	มีความไม่สงบ	เป็นลักษณะ
อนวตฺตณารสํ	มีการไม่มั่นในอารมณ์เดียว	เป็นกิจ
ภนฺตตฺตปจฺจุปฺปญฺฐานํ	มีความหวั่นไหว	เป็นผล
อโยนิโสมนสิการปทฺตฺฐานํ	มีการไม่เอาใจใส่เป็นอันคึดต่ออารมณ์ นั้น	เป็นเหตุไถล

ลักษณะที่จตุกะ ของ โลกเจตสิก

อารมฺมณฺคหฺลฺกฺขโณ	มีการถือมั่นซึ่งอารมณ์เป็นลักษณะ	
อภิสงฺกโร	มีการคิดในอารมณ์	เป็นกิจ
อปฺริจาคปจฺจุปฺปญฺฐานโณ	มีการไม่บริจาค	เป็นผล
สํโยชนิยฺมเมตฺส อสฺสาททสฺสณปทฺตฺฐานโณ	มีการคู่ด้วยความยินดีใน สังโยชนธรรม	เป็นเหตุไถล

ลักษณะที่จตุกะ ของ ทิฏฐิเจตสิก

อโยนิโสอภินิเวสลกฺขณา	มีการถือมั่นด้วยหาปัญญามิได้	เป็นลักษณะ
ปรมาสฺรธา	มีการถือผิดจากสภาวะ	เป็นกิจ
มิจฺฉานภินิเวสฺปจฺจุปฺปญฺฐานา	มีการยึดถือความเห็นที่ผิด	เป็นผล
อริยานํ อทสฺสณกามตาทีปทฺตฺฐานา	มีความไม่ต้องการเห็นพระอริยะ เป็นต้น	เป็นเหตุไถล

ลักษณะกิจตุกะ ของ มัจฉริยเจตสิก

อตุตโนสมุปตฺตีนํ นิคุหนลกฺขณํ	มีการช้อนสมบัติของตน	เป็นลักษณะ
ตาสํ เยว ปเรหิสาธาธรรณภาวอกุขมนรสํ	มีการไม่ชอบให้สมบัติของตน	เป็นลักษณะแก่ผู้อื่น เป็นกิจ
สงฺโกจนปจฺจุปฺปญฺฐานํ	มีความหคหุ่ หวงแหน ไม่เผื่อแผ่	เป็นผล
อตุตสมุปตฺตติปทฺฐานํ	มีสมบัติของตน	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ กุกกุจจเจตสิก

ปจฺจนานุปาลกฺขณํ	มีความเดือดร้อนอยู่เนืองๆ ใน	ภายหลัง	เป็นลักษณะ
กตาทกานุโสจนรสํ	มีการตามเดือดร้อนอยู่เนืองๆ ถึง	บาปที่ได้กระทำแล้ว และบุญที่ไม่	ได้กระทำ เป็นกิจ
วิปฺปฏิสารถปจฺจุปฺปญฺฐานํ	มีความกินแหนงใจอยู่	เป็นผล	
กตาทกตปทฺฐานํ	มีการทำบาป มิได้ทำบุญเป็นเหตุไกล		

ลักษณะกิจตุกะ ของ ถีนเจตสิก

อนุสฺสาหลกฺขณํ	มีการไม่อุคสาหะ	เป็นลักษณะ
วีริยวิโนทนรสํ	มีการทำลายความเพียร	เป็นกิจ
สํสัทนปจฺจุปฺปญฺฐานํ	มีความทอดออย	เป็นผล
อโยนิโสมนสิการปทฺฐานํ	มีการไม่เอาใจใส่เป็นอันดีต่ออารมณ์	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ สติเจตสิก

อปีลาปนลักขณา	มีความระลึกได้ในอารมณ์เนื่องๆ
	คือ มีความไม่ประมาทเป็นลักษณะ
อสมุโมหรรสา	มีการไม่หลงลืม เป็นกิจ
อารกฺขปจฺจุปฏฺฐานา	มีการรักษาอารมณ์ เป็นผล
ฉิรสลฺยาปทฺฐานา	มีการจำได้แม่นยำ เป็นเหตุไถ่

ลักษณะกิจตุกะ ของ หิริเจตสิก

ปาปโศชฺคฺจฺจนลักขณา	มีความเกลียดต่อบาป เป็นลักษณะ
ปาปานํ อกรณฺรสา	มีการไม่ทำบาป เป็นกิจ
ปาปโศสฺจโกจนปจฺจุปฏฺฐานา	มีความละอายต่อบาป เป็นผล
อตุตฺการวปทฺฐานา	มีความเคารพในตน เป็นเหตุไถ่

ลักษณะกิจตุกะ ของ โอตตັปปเจตสิก

อุตุตฺตาสนลักขณํ	มีความสะดุ้งกลัวต่อบาป
	เป็นลักษณะ
ปาปานํ อกรณฺรตํ	มีการไม่ทำบาป เป็นกิจ
ปาปโศสฺจโกจนปจฺจุปฏฺฐานํ	มีความละอายต่อบาป เป็นผล
ปรการวปทฺฐานํ	มีความเคารพผู้อื่น เป็นเหตุไถ่

ลักษณะกิจตุกะ ของ อโภจเจตสิก

อลคฺคภาวลกฺขโณ	มีความไม่ตั้งใจอยู่ในอารมณ์	เป็นลักษณะ
อปฺริคฺคหฺรโส	มีการไม่หวงแหน	เป็นกิจ
อนฺลุสึนภาวปจฺจุปฺปญฺฐานโน	มีการไม่ยึดมั่น	เป็นผล
โยนิโสมนสฺสิการปทฺฐฐานโน	มีการเอาใจใส่เป็นอันดีต่ออารมณ์ นั้น	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ อโทสเจตสิก

อจฺณฺทิกลกฺขโณ	มีความไม่คร่ำ	เป็นลักษณะ
อาฆาตวินยฺรโส	มีการทำลายความอาฆาต	เป็นกิจ
โสมนภาวปจฺจุปฺปญฺฐานโน	มีความรุ่มเย็น	เป็นผล
โยนิโสมนสฺสิการปทฺฐฐานโน	มีการเอาใจใส่เป็นอันดีต่ออารมณ์ นั้น	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ ตัตฺตรมฺมัชฌัตตตาเจตสิก

จิตฺตเจตสิกานํ สมวาหิตลกฺขณา	มีการทรงไว้ซึ่งจิตและเจตสิกให้ เสมอภาค	เป็นลักษณะ
อฺนฺนาธิกตานิวารณ รสา	มีการห้ามความยิ่งหย่อน	เป็นกิจ
มชฺฌตฺตภาวปจฺจุปฺปญฺฐานา	มีความเป็นกลาง	เป็นผล
สมปฺยุตตานํปทฺฐฐานา	มีสัมปยุตตธรรม	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ กายปัสัทธิเจตสิก และ จิตตปัสัทธิเจตสิก	
กายจิตุดานั ทรวูปสมลกขณา	มีการทำให้ เจตสิกและจิตสงบ จากความเร้าร้อน เป็นลักษณะ
กายจิตุตทรณิมุมทุททนรสา	มีการทำลายความเร้าร้อนของ เจตสิกและจิต เป็นกิจ
กายจิตุดานั อปริปนุททนสีติภาว ปจจุปฏฐานา	มีความเยือกเย็น ไม่ เปลี่ยนแปลง แห่งเจตสิกและจิต เป็นผล
กายจิตุตปทฐานา	มีเจตสิกและจิต เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ กายลหุตาเจตสิก และ จิตตลหุตาเจตสิก	
กายจิตุดครุ ภาวรูปสมลกขณา	มีการทำให้เจตสิก และจิต สงบ จากความหนัก เป็นลักษณะ
กายจิตุดครุภาวนิมุมทุททนรสา	มีการทำลายความหนัก ของเจตสิก และจิต เป็นกิจ
กายจิตุดานั อทนุชตาปจจุปฏฐานา	มีความไม่หนัก ของเจตสิก และจิต เป็นผล
กายจิตุตปทฐานา	มีเจตสิก และจิต เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ กายมุกุตาเจตสิก และ จิตตมุกุตาเจตสิก	
กายจิตุดตมฏฐูปสมลกขณา	มีการทำให้เจตสิก และจิต สงบ จากความแข็งกระด้าง เป็นลักษณะ
กายจิตุดตทฐภาวนิมุมทุททนรสา	มีการทำลายความแข็งกระด้าง ของเจตสิกและจิต เป็นกิจ
อปปฏิฆาตปจจุปฏฐานา	มีความไม่โกรธ ไม่อาฆาต เป็นผล
กายจิตุตปทฐานา	มีเจตสิก และจิต เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ กายกัมมัณฺญูตาเจตสิก และ จิตตกัมมัณฺญูตาเจตสิก
 กายจิตฺตาคมฺมณฺญูภาวรูปสมลกฺขณา มีการทำให้เจตสิกและจิต สงบ
 จากความไม่ควรแก่การงาน

เป็นลักษณะ

กายจิตฺตา กมฺมณฺญูภาว นิมฺมทฺทนฺรธา มีการทำลายความไม่ควรแก่การ
 งานของเจตสิก และจิต เป็นกิจ

กายจิตฺตานํ อารมฺมณฺกรณ

ทำให้เจตสิก และจิตมีอารมณ์

สมฺปตฺติปจฺจุปฺปฏฺฐานา

สมควรแก่การงาน เป็นผล

กายจิตฺตปทฺฐานา

มีเจตสิก และจิต เป็นเหตุไถ่

ลักษณะที่จตุกะ ของ กายปาคุณฺญูตาเจตสิก และ จิตตปาคุณฺญูตาเจตสิก
 กายจิตฺตานํ อเคลณฺญูภาวลกฺขณา มีความไม่อาพาธของเจตสิกและจิต
 เป็นลักษณะ

กายจิตฺตเคลณฺญูนิมฺมทฺทนฺรธา

มีการทำลายความอาพาธของ
 เจตสิก และจิต เป็นกิจ

นราทีนวปจฺจุปฺปฏฺฐานา

มีความปราศจากโทษ เป็นผล

กายจิตฺตปทฺฐานา

มีเจตสิกและจิต เป็นเหตุไถ่

ลักษณะที่จตุกะ ของ กายชุกฺตาเจตสิก และ จิตชุกฺตาเจตสิก
 กายจิตฺตอชฺชวลกฺขณา มีความซื่อตรงของเจตสิก และจิต
 เป็นลักษณะ

กายจิตฺตกุณฺฑิลภาวนิมฺมทฺทนฺรธา

มีการทำลายความไม่ซื่อตรง ของ
 เจตสิก และจิต เป็นลักษณะ

อาชิเมหตาปจฺจุปฺปฏฺฐานา

มีความซื่อตรงของเจตสิกและจิต

เป็นผล

กายจิตฺตปทฺฐานา

มีเจตสิกและจิต เป็นเหตุไถ่

ลักษณะที่จตุกะ ของ กรุณาเจตสิก

ทุกุขาปนยนาการปวตฺติลกฺขณา	มีการได้เห็นผู้อื่นเป็นทุกข์ (ยอม มีความสงสาร)	เป็นลักษณะ
ปรทุกุขาสหนรธา	มีการไม่ชอบเห็นทุกข์ของผู้อื่น	เป็นกิจ
อวิหิ สापจฺจุปฏฺฐานา	มีความไม่เบียดเบียน	เป็นผล
ทุกุขาภิกฺขุทานํ อนาถภาวทสฺสนปทฏฺฐานา	มีการได้เห็นสัตว์ทั้งหลาย ผู้ถูกทุกข์ครอบงำ แล้วไว้ที่พึ่ง	เป็นเหตุไถ่

ลักษณะที่จตุกะ ของ มุทิตาเจตสิก

ปโมทนลกฺขณา	มีความยินดีด้วยในความสุขของ ผู้อื่น	เป็นลักษณะ
อนิสฺสายนรธา	มีการไม่อีสสาริษา	เป็นกิจ
อรติวิฆาตปจฺจุปทฏฺฐานา	มีความปรารถนาให้ผู้อื่นเจริญ	เป็นผล
สตุทานํ สมฺปตฺตทสฺสนปทฏฺฐานา	มีการได้เห็นสมบัติของสัตว์ ทั้งหลาย	เป็นเหตุไถ่

ลักษณะที่จตุกะ ของ ปัญญา เจตสิก

ธมฺมสภาวปฏฺิเวธลกฺขณา	มีการรู้แจ้งซึ่งสภาวธรรม	เป็นลักษณะ
โมहनุชการวิทฺขุสฺนรธา	มีการกำจัดความมืด	เป็นกิจ
อสมฺโมหปจฺจุปฏฺฐานา	มีความไม่หลง	เป็นผล
สมาธิปทฏฺฐานา	มีสมาธิ	เป็นเหตุไถ่

ลักษณะที่ถูกต้อง ของ ปัญญา อีกนัยหนึ่ง

ยตาภูตปฏิบัติเวธลภขณา	มีการรู้แจ้งตามความเป็นจริง เป็นลักษณะ
วิสัยภาสนรธา	มีการกระทำอารมณ์ให้แจ่มแจ้ง เป็นกิจ
อสมุโหมพจจุปฏฐานา	มีความไม่หลงในอารมณ์ เป็นอาการปรา กฏ
โยนิโสมนสิการปทฐานา	มีความใสเป็นอันดีในอารมณ์นั้น เป็นเหตุใกล้
(วา) อินทริยปริปากตาปทฐานา	(หรือ) มีวินัยที่บริบูรณ์ด้วยปัญญา เป็นเหตุใกล้
(วา) กิเลสทวารปทฐานา	(หรือ) มีความห่างจากกิเลส ทั้งหลาย เป็นเหตุใกล้
(วา) ตีเหตุกปฏิสนธิกตาปทฐานา	(หรือ) มีปฏิสนธิจิตเป็นไตรเหตุ เป็นเหตุใกล้

สุทธอิสุทธิ ปจจตุต

ความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์เป็นของจำเพาะตัว

นาลโย อณฺญํ วิโสธเย

คนอื่นจะพึงทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้

รูป

ลักษณะกิจตุกะ ของ ปฐวี

กกุขพลกุขณา	มีความแข็ง	เป็นลักษณะ
ปติภูฐานรธา	มีการทรงอยู่	เป็นกิจ
สมบุฏิจจนปจจุปฏฐานา	มีการรับไว้	เป็นผล
อวเสสธาตุตตยปทฏฐานา	มีธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ (คือ อาโป เตโช วาโย)	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ อาโป

อาพนุชนลกุขณา	มีการเกาะกุมสหชาตรูป	เป็นลักษณะ
(วา) ปกุมรณลกุขณา	(หรือ) มีการไหล	เป็นลักษณะ
พยุหนรธา	มีการเจริญ	เป็นกิจ
สงคหปจจุปฏฐานา	มีการรวบรวม	เป็นผล
อวเสสธาตุตตยปทฏฐานา	มีธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ (คือ ปฐวี เตโช วาโย)	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ เตโช

อุณหตุตลกุขณา	มีการร้อน	เป็นลักษณะ
ปรีปาจนรธา	มีการสุกงอม	เป็นกิจ
มททวานุบุปาทนปจจุปฏฐานา	มีการทำให้อ่อนนุ่ม	เป็นผล
อวเสสธาตุตตยปทฏฐานา	มีธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ (คือ ปฐวี อาโป วาโย)	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ วาโย

วิตถมฺภนลกฺขณา	มีการเคร่งคั่ง	เป็นลักษณะ
สมุทฺธิรณฺนา	มีการไหว	เป็นกิจ
อภินิหารปจฺจุปฺปญฺฐานา	มีการน้อมไป	เป็นผล
อวเสสธาตุคฺคตฺยปทฺตฺฐานา	มีธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ (คือ ปฐวี อาโป เตโช)	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ จักขุปสาท

รูปาภิมตฺตารหฺนุคฺคปฺปสาทลกฺขณํ	มีความใสของมหาภูตรูปที่กระทบกับรูปารมณํ	เป็นลักษณะ
รูปฺเปสฺส อวิญฺจนรตฺถํ	มีการแสวงหารูปารมณํ	เป็นกิจ
จกฺขุวิญฺญาณสฺส อารทฺตภาวปจฺจุปฺปญฺฐานํ	มีการทรงอยู่ของจักขุวิญฺญาณ	เป็นผล
ทญฺฐกามตานิทานกมฺมชฺนุคฺคปทฺตฺฐานํ	มีมหาภูตรูปอันเกิดจากกรรม (รูปคตฺตนา)	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ โสตปสาท

สทฺททาวิฆตฺตารหฺนุคฺคปฺปสาทลกฺขณํ	มีความใสของมหาภูตรูปที่กระทบกับสัททธารมณํ	เป็นลักษณะ
สทฺทเทสฺส อวิญฺจนรตฺถํ	มีการแสวงหาสัททธารมณํ	เป็นกิจ
โสตฺตวิญฺญาณสฺส อารทฺตภาวปจฺจุปฺปญฺฐานํ	มีการทรงอยู่ของโสตฺตวิญฺญาณ	เป็นผล
โสตฺตुकามตานิทานกมฺมชฺนุคฺคปทฺตฺฐานํ	มีมหาภูตรูปอันเกิดจากกรรม (สัททคตฺตนา)	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตู่กะ ของ ขนานปสาท

คนุชภิฆาตารหฤตปุปสาทลขณั มีควมใสของมหาฤตรูปที่กระทบ
 กับคันธารมณั เป็นลักษณะ
 คนุเชสุ อวัญจนรสั มีการแสวงหาคันธารมณั เป็นกิจ
 ขนานวิญญานสุส อธารภาวปจจุปฏฐานั มีการทรงอยู่ของขนานวิญญาน
 เป็นผล
 ขมายิตุกามตานิทานกมุขฤตปทฏฐานั มีมหาฤตรูปอันเกิดจากกรรม
 (คันธคัณหา) เป็นเหตุไกล้

ลักษณะกิจตู่กะ ของ ขิวหาปสาท

รสาภิฆาตารหฤตปุปสาทลขณั มีควมใสของมหาฤตรูปที่กระทบ
 กับรสารมณั เป็นลักษณะ
 รเสสุ อวัญจนรสั มีการแสวงหารรสารมณั เป็นกิจ
 ขิวหาวิญญานสุส อธารภาวปจจุปฏฐานั มีการทรงอยู่ของขิวหา
 วิญญาน เป็นผล
 สายิตุกามตานิทานกมุขฤตปทฏฐานั มีมหาฤตรูปอันเกิดจากกรรม
 (รสคัณหา) เป็นเหตุไกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ กายปสาท

โผฏฐัพพาทิฆาตารหุตปฺปสาทลกฺขณํ	มีความใสของมหาภูตรูปที่ กระทบกับโผฏฐัพพารมณํ	เป็นลักษณะ
โผฏฐัพเพสุ อวิญฺจนรสํ	มีการแสวงหาโผฏฐัพพารมณํ	เป็นกิจ
กายวิญฺญาณสุส อาธารภาว ปจฺจุปฺปญฺฐานํ	มีการทรงอยู่ของกายวิญฺญาณ	เป็นผล
สุสิตกามตานิทานกมฺมชกฺุตปทญฺฐานํ	มีมหาภูตรูปอันเกิดจากกรรม (โผฏฐัพพัตตณหา) เป็นเหตุใกล้	

ลักษณะที่จตุกะ ของ รูปารมณํ

จกฺขุปฺปฏิหนนลกฺขณํ	มีการกระทบจักขุปสาท	เป็นลักษณะ
จกฺขุวิญฺญาณสุส วิสยภาวรสํ	มีการทำอารมณ์ให้จักขุวิญฺญาณ	เป็นกิจ
ตสฺเสว โคจรปจฺจุปฺปญฺฐานํ	มีการเป็นอารมณ์ของจักขุวิญฺญาณ	เป็นผล
จตุมหากฺุตปทญฺฐานํ	มีมหาภูตรูปทั้ง ๔ (คือ ปฐวี อาโป เตโช วาโย) เป็นเหตุใกล้	

ลักษณะที่จตุกะ ของ สัททการมณ

โสตปฏิบัติหนนลกขณ	มีการกระทบโสตปสาท เป็นลักษณะ
โสตวิญญาณสุต วิสยภาวรต	มีการทำอารมณให้แก่โสตวิญญาณ เป็นกิจ
ตสเสว โคจรปจจุปฏฐาน	มีการเป็นอารมณของโสตวิญญาณ เป็นผล
จตุมหากูตปทฏฐาน	มีมหากูตรูปทั้ง ๔ เป็นเหตุไถล

ลักษณะที่จตุกะ ของ กัณฐารมณ

ฆานปฏิบัติหนนลกขณ	มีการกระทบฆานปสาท เป็นลักษณะ
ฆานวิญญาณสุต วิสยภาวรต	มีการทำอารมณให้แก่ฆานวิญญาณ เป็นกิจ
ตสเสว โคจรปจจุปฏฐาน	มีการเป็นอารมณของฆานวิญญาณ เป็นผล
จตุมหากูตปทฏฐาน	มีมหากูตรูปทั้ง ๔ เป็นเหตุไถล

ลักษณะที่จตุกะ ของ รฐารมณ

ชิวหาปฏิบัติหนนลกขณ	มีการกระทบชิวหาปสาท เป็นลักษณะ
ชิวหาวิญญาณสุต วิสยภาวรต	มีการทำอารมณให้แก่ชิวหาวิญญาณ เป็นกิจ
ตสเสว โคจรปจจุปฏฐาน	มีการเป็นอารมณของชิวหาวิญญาณ เป็นผล
จตุมหากูตปทฏฐาน	มีมหากูตรูปทั้ง ๔ เป็นเหตุไถล

ลักษณะที่จตุกะ ของ โสภฐัพพารมณ
องค์ธรรมของโสภฐัพพารมณ นั้นได้แก่

ปฐวี	เรียกว่า	ปฐวีโสภฐัพพารมณ
เตโช	"	เตโชโสภฐัพพารมณ
วาโย	"	วาโยโสภฐัพพารมณ

ลักษณะที่จตุกะ ของ ปฐวีโสภฐัพพารมณ เตโชโสภฐัพพารมณ และ
วาโยโสภฐัพพารมณ ก็มีนัยเป็นทำนองเดียวกับ รูปารมณ สัททารมณ
คันธารมณ รสอารมณ ที่แสดงแล้วข้างต้นนั้น

ลักษณะที่จตุกะ ของ อิตถิภาวรูป

อิตถิภาวลกฺขณ	มีสภาพของหญิง	เป็นลักษณะ
อิตถิสติปกาสนรสน	มีปรากฏการณ์ของหญิง	เป็นกิจ
อิตถิลิงคาคาทิน	การณภาวปัจจุปฏฐาน	มีอาการของเพศหญิง
	เป็นต้น	เป็นผล
จตุมหากุตปทฏฐาน	มีมหากุตรูปทั้ง ๔	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ ปุริสภาวรูป

ปุริสภาวลกฺขณ	มีสภาพของชาย	เป็นลักษณะ
ปุริสสติปกาสนรสน	มีปรากฏการณ์ของชาย	เป็นกิจ
ปุริสลิงคาคาทิน	การณภาวปัจจุปฏฐาน	มีอาการของเพศชาย
	เป็นต้น	เป็นผล
จตุมหากุตปทฏฐาน	มีมหากุตรูปทั้ง ๔	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จดุกะ ของ หทยรูป

มโนธาตุมโนวิญญูณธาตุน์ นิสสยลกขณั	มีการให้มโนธาตุและมโนวิญญูณ ธาตุได้อาศัย เป็นลักษณะ
ตาสณฺเณว ธาตุน์ อารณนรลั	มีการทรงไว้ซึ่งธาตุดังกล่าว เป็นกิจ
คทูปุพพหนปจจุปฏฐานั	มีการรักษาไว้ซึ่งธาตุดังกล่าว เป็นผล
จตุมหากูตปทฏฐานั	มีมหากูตรูปทั้ง ๔ เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จดุกะ ของ ชีวิตรูป

สหาตรูปานุปาลลกขณั	มีการรักษาสหาตรูป เป็นลักษณะ
เตลั ปวตฺตนรลั	มีการธำรงไว้ซึ่งรูปเหล่านั้น เป็นกิจ
เตสณฺเณว รูปหนปจจุปฏฐานั ยาปยิตฺตพพทฏฐานั	มีการประกอบให้มันอยู่ เป็นผล มีมหากูตรูปที่เสมอภาค เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จดุกะ ของ อาหารรูป

โอชาลกขณั	มีการทำให้รูปเจริญ เป็นลักษณะ
รูปาหรนรลั	มีการธำรงไว้ซึ่งรูป เป็นกิจ
กายุปตฺตมภนปจจุปฏฐานั	มีการอุคหนุนไว้ซึ่งรูปกาย เป็นผล
อชฺโณหริตพพทฏฐานั	มีอาหารที่ควรแก่การบริโภค เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ ปริงเฉทรูป

รูปปริงเฉทลक्षण	มีการคั่นไว้ซึ่งรูปกลาป	เป็นลักษณะ
รูปปริยนุตปุปกาสนรส์	มีการแสดงส่วนของรูป	เป็นกิจ
รูปมรียาทปจูปฏฐาน	มีการจำแนกซึ่งรูป	เป็นผล
ปริงฉินฺนรูปปทฏฐาน	มีรูปที่คั่นไว้	เป็นเหตุไกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ กายวิญญัตติรูป

วิญญาปนลक्षण	มีการแสดงให้รู้ซึ่งความหมาย	เป็นลักษณะ
อธิปปายปกาสนรส์	มีการแสดงซึ่งความหมาย	เป็นกิจ
กายวิพฺพนุทฺทนเหตุภาวปจูปฏฐาน	มีการไหวกาย	เป็นผล
จิตตสมุฏฐานวาโยธาตูปทฏฐาน	มีวาโยธาตุของจิตตสมุฏฐาน	เป็นเหตุไกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ วจีวิญญัตติรูป

วิญญาปนลक्षण	มีการแสดงให้รู้ซึ่งความหมาย	เป็นลักษณะ
อธิปปายปกาสนรส์	มีการแสดงซึ่งความหมาย	เป็นกิจ
วจโฆสเหตุภาวปจูปฏฐาน	มีการกล่าววจา	เป็นผล
จิตตสมุฏฐานปฐวีธาตูปทฏฐาน	มีปฐวีธาตุของจิตตสมุฏฐาน	เป็นเหตุไกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ ลหุตารูป

อทนุทธาลกฺขณา	มีความเบา	เป็นลักษณะ
รูปานํ คุรุภาววิโนทนรธา	มีการทำลายความหนักของรูป	เป็นกิจ
ลหุปรวิวตฺติตาปจฺจุปฺปญฺฐานา	มีการทำให้ว่องไว	เป็นผล
ลหุรูปปทญฺฐานา	มีรูปที่เบา	เป็นเหตุไถ่

ลักษณะที่จตุกะ ของ มุฑุตารูป

อตฺตทฺธาลกฺขณา	มีความอ่อน	เป็นลักษณะ
รูปานํ ตฺตทฺธวิโนทนรธา	มีการทำลายความกระด้างของรูป	เป็นกิจ
สพฺพทฺธิยาสุ อวิโรธิตาปจฺจุปฺปญฺฐานา	มีการไม่ขัดแย้งในการกระทำทั้งปวง	เป็นผล
มุฑุรูปปทญฺฐานา	มีรูปที่อ่อน	เป็นเหตุไถ่

ลักษณะที่จตุกะ ของ กัมมัญญุตารูป

กมฺมมฺญญภาวลกฺขณา	มีการควรต่อการทำงาน	เป็นลักษณะ
อกมฺมมฺญญตาวินทนรธา	มีการทำลายการไม่ควรต่อการทำงาน	เป็นกิจ
อทฺตพฺพผลภาวปจฺจุปฺปญฺฐานา	มีความไม่อ่อนแอ	เป็นผล
กมฺมมฺญญรูปปทญฺฐานา	มีรูปที่ควรแก่การทำงาน	เป็นเหตุไถ่

ลักษณะที่จตุกะ ของ อุกยรูป

อากยลกขโณ	มีการแรกเกิด	เป็นลักษณะ
รูปานํ อุมมุขชาปนโรส	มีการทำให้บรรดารูปได้เกิด	เป็นกิจ
ปริปัญณภาวปจจุปฏฐานโน	มีสภาพที่บริบูรณ์ของรูป	เป็นผล
อุปัจจิตรูปปทฏฐานโน	มีรูปที่กำลังจะเกิด	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ สันตติรูป

ปวตฺติลกขณา	มีการเจริญอยู่	เป็นลักษณะ
อนุप्ปนุชฺชนรธา	มีการสืบต่อ	เป็นกิจ
อนุปัจเจทปจจุปฏฐานา	มีการไม่ขาดจากกัน	เป็นผล
อนุप्ปนุชฺชรูปปทฏฐานา	มีรูปที่ยังให้ต่อเนื่องกัน	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ ชรตารูป

รูปปริปากลกขณา	มีการเสื่อมของรูป	เป็นลักษณะ
อุปนยนรธา	มีการนำไปซึ่งความเสื่อม	เป็นกิจ
นวกาวาปคมนปจจุปฏฐานา	มีสภาพที่ไม่เกิดใหม่ มีการไม่เข้า	ถึงการเกิดใหม่
ปริปัจจมานรูปปทฏฐานา	มีรูปที่เสื่อม	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ อนิจจตารูป

ประเภท ลक्षण	มีการเสื่อม	เป็นลักษณะ
สัมผัสนรธา	มีการจมดิ่ง	เป็นกิจ
ขวยยปจจุปฏฐานา	มีความสิ้นไปเสื่อมไป	เป็นผล
ปริวิขุชมานรูปปทฏฐานา	มีรูปที่แตกดับ	เป็นเหตุไถ่

อดุตา หเว ชิตํ เสยโย
 ชนะคนันนัณหะละประเสริฐ
 ยา จายํ อิตรา ปชา
 ชนะประชาชนนอชนี ไม่ประเสริฐเลย

นิพพาน

ลักษณะที่จดุดะ ของ นิพพาน

สันติลักษณะ	มีความสุขสงบจากปวงทุกข์ เป็นลักษณะ
อจุจตุรธา	มีความไม่แตกดับ เป็นกิจ
อนิมิตตปัจจุปฏฐานา	มีการไม่มีนิมิตเครื่องหมาย เป็นอาการปรากฏ
(วา) นิสุตตรณปัจจุปฏฐานา	(หรือ) มีการสลัดออกได้จากภพ เป็นผล
ปทญฺฐานํ น ลพฺภติ	ไม่มีเหตุไกล้ให้เกิด (เพราะ นิพพานเป็นธรรมที่พ้นจากเหตุ จากปัจจัยทั้งปวงมาปรุงแต่ง)

ที่นํ ฅมมํ น เสเวยฺย
 ผู้ดีไม่ควรเสพธรรมอันเลวทราม
 ปมาเทน น ลํวเส
 ไม่ควรอยู่ด้วยความประมาท
 มิจฺฉาทิญฺฐิ น เสเวยฺย
 ไม่ควรเสพมิจฉาทิญฺฐิ
 น สียา โลกวฑฺฒโน
 ไม่ควรเป็นคนรกโลก

ลักษณะที่จตุระ ของ ธรรมในปฏิจสมุปปาท

ลักษณะที่จตุระ ของ ปฏิจสมุปปาทธรรม (แสดงรวม)
 ธรรมรณาทินัน ฐมฺมานัน ปจฺจยลฺกฺขโณ มีการอุปการะแก่ปัจจยฺขุบบันนธรรม
 ทั้งหลายมี ชรา มรณะ เป็นต้น

ทุกฺขานุพฺพนุสนโรโส เป็นลักษณะ
 มีการทำให้สัตว์ทั้งหลายเกิด ใน
 วัฏฏสงสารเนื่องๆ เป็นกิจ
 (มีการผูกมัดสัตว์ทั้งหลายไว้กับ
 สงสารวัฏฏทุกข์ เป็นกิจ)

กมฺมกฺคปจฺจูปฏฺฐานโน เป็นทางเวียนว้ายในวัฏฏสงสารที่
 นำกลัว เป็นผล หรือ เป็นทางเดิน
 ที่ไม่ถูกต้อง เป็นทางที่ตรงกัน
 ข้ามกับทางไปสู่พระนิพพาน

อาสวปทฺฐานโน เป็นอาการปรากฏ
 มีอาสวะ เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุระ ของ อวิชชา

อญฺญาณลฺกฺขณา มีความไม่รู้ หรือ เป็นปฏิปักษ์ต่อ
 ปัญญา เป็นลักษณะ

สมฺโฆหนรธา มีความหลง เป็นกิจ

ฉาทนปจฺจูปฏฺฐานานา เป็นธรรมชาติที่ปกปิดสภาวะที่มี
 อยู่ในอารมณ์นั้นๆ เป็นผล

อาสวปทฺฐานานา มีอาสวะ เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุระ ของ สังขาร

อภิสงฺขรณลกฺขณา	มีการปรุงแต่ง	เป็นลักษณะ
อายุหนรธา	มีการพยายามให้ปฏิสนธิวิญญานเกิด หรือพยายามให้ผล คือรูปกับนามที่เป็น หมวดเป็นกองเกิดขึ้น	เป็นกิจ
เจตนาปจฺจุปฏฺฐานา	เป็นธรรมชาติที่ชักนำกระตุ้นเตือน	เป็นผล
อวิชาปทฏฺฐานา	มีอวิชา	เป็นเหตุไถล

ลักษณะที่จตุระ ของ วิญญาน

วิชานนลกฺขณํ	มีการรู้อารมณ์	เป็นลักษณะ
ปุพฺพทฺกมรธํ	เป็นประธานแก่เจตสิก และรูป	เป็นกิจ
ปฏิสนฺธิปจฺจุปฏฺฐานํ	มีการสืบต่อระหว่างภพเก่าและภพใหม่	เป็นผล
สงฺขารปทฏฺฐานํ	มีสังขาร ๓ (คือ ปุณฺณยาสังขาร อปุณฺณยาสังขาร อานนฺยชาตีสังขาร)	เป็นเหตุไถล
(วา) วตฺตารมฺมณปทฏฺฐานํ	(หรือ) มีวัตถุ (๖) กับอารมณ์ (๖)	เป็นเหตุไถล

ลักษณะที่จตุระ ของ นาม (เจตสิก)

นมนนลกฺขณํ	มีการน้อมไปสู่อารมณ์	เป็นลักษณะ
สมปโยครธํ	มีการประกอบกับวิญญาน และ ประกอบกันเองโดยอาการที่เป็นเอกุ- ปาตะ เป็นต้น	เป็นกิจ
อวินิพฺโกลปจฺจุปฏฺฐานํ	มีการไม่แยกออกจากกันกับจิต	เป็นผล
วิญญานปทฏฺฐานํ	มีวิญญาน	เป็นเหตุไถล

ลักษณะที่จตุกะ ของ รูป

รูปปนลกฺขณํ	มีการสลายแปรปรวน	เป็นลักษณะ
วิกิรณรตํ	มีการแยกออกจากกัน (กับจิต) ได้	เป็นกิจ
อพฺยากตปจฺจุปฏฺฐานํ	มีความเป็นอพยากตธรรม	เป็นผล
วิญฺญาณปทฺถฺฐานํ	มีวิญญาณ	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ สพายตนะ

อายตฺนลกฺขณํ	มีการกระทบ หรือมีการทำให้วิญญู สงสารยึดยาวนาน	เป็นลักษณะ
ทสฺสนรตํ	มีการกระทบ หรือยึดอารมณ์ของตนๆ หรือมีการเห็นเป็นต้น	เป็นกิจ
วตฺตฺตฺวารภาวปจฺจุปฏฺฐานํ	มีความเป็นวัตถุและทวาร	เป็นผล
นามรูปปทฺถฺฐานํ	มีเจตสิกและกัมมชรูป	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ ผัสสะ

สุตฺตฺนลกฺขโณ	มีการกระทบซึ่งอารมณ์	เป็นลักษณะ
ตฺสงฺมณฺณรโธ	มีการทำให้จิตกับอารมณ์ติดต่อกัน	เป็นกิจ
ตฺสงฺคตฺติปจฺจุปฏฺฐานโณ	มีการประชุมร่วมกันระหว่าง วัตถุ อารมณ์ และจิต	เป็นผล
ตฺสพายตฺนปทฺถฺฐานโณ	มีอัมมัตตคติกายตนะ ๖	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ เวทนา

อนุภวนลกฺขณา	มีการเสวยอารมณ์	เป็นลักษณะ
วิสยรสสมุโภครตา	มีการเสวยรสของอารมณ์	เป็นกิจ
สุขทุกขปจฺจุปฏฺฐานา	มีความสุขและทุกข์	เป็นผล
ผลฺลสฺสปทฏฺฐานา	มีผัสสะ	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ ตัณหา

เหตุลฺกฺขณา	มีการเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวง	เป็นลักษณะ
อภินนฺทนรตา	มีความยินดีพอใจใน อารมณ์ ภูมิ และภพ	เป็นกิจ
อดีตฺตภาวปจฺจุปฏฺฐานา	ทำให้สหชาตธรรม (คือบุคคลนั้น) ไม่อึด ไม่พ้อในอารมณ์ ๖ เป็นผล	
เวทนาปทฏฺฐานา	มีเวทนา	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ อุปาทาน

คหณลฺกฺขณํ	มีการยึดมั่นไว้	เป็นลักษณะ
อมุญฺจนรลํ	มีการไม่ยอมปล่อย	เป็นกิจ
ตณฺหาทพฺพหตุตฺติฏฺฐิปจฺจุปฏฺฐานํ	มีตัณหาที่มีกำลังอย่างมั่นคง และ มิจฉาทิฏฺฐิ	เป็นผล
ตณฺหาปทฏฺฐานํ	มีตัณหา	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ กัมมภพ

กมฺมลกฺขโณ	มีความเป็นกรรม	เป็นลักษณะ
ภาวนโรส	มีการทำให้เกิด	เป็นกิจ
กุสลาอกุสลาปจฺจุปฺปญฺจานโน	มีความเป็น กุสลา อกุสลา	เป็นผล
อุปาทานปทญฺจานโน	มีอุปาทาน	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ อุปัตติภพ

กมฺมผลลกฺขโณ	มีความเป็นผลของกรรม	เป็นลักษณะ
ภาวนโร	มีการเกิดขึ้น	เป็นกิจ
อพฺยาทปจฺจุปฺปญฺจานโน	มีความเป็นอพยาศธรรม	เป็นผล
อุปาทานปทญฺจานนา	มีอุปาทาน	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะกิจตุกะ ของ ชาติ

ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปฐฺมาภินิพฺพตฺติ	มีการเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในภพนั้น	เป็นลักษณะ
ลกฺขณา		เป็นลักษณะ
นินฺยาคนฺรสา	มีการเป็นไปคล้ายกับว่า มอบขันธ ๕ ที่มีขอบเขตในภพหนึ่งๆ ให้	เป็นกิจ
อติตทวโธ อธิ อุมฺมุชฺชน	มีการหุดขึ้นในภพนี้ จากภวก่อน	เป็นผล
ปจฺจุปฺปญฺจานนา		เป็นผล
(วา) ทฺกฺวิจิตฺตตฺตา ปจฺจุปฺปญฺจานนา	(หรือ) มีสภาพที่เต็มไปด้วยทุกข์	เป็นผล
อุปฺจิตนามรูปปทญฺจานนา	มีรูปนามที่เกิดขึ้นครั้งแรก	เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ ชรา

ขมฺรฺปริปากลกฺขณา	มีความแก่ของชั้น ๕ ที่ปรากฏ อยู่ในปัจจุบันภพ เป็นลักษณะ
มรณฺูปนยนรธา	มีการนำเข้าไปใกล้ความตาย เป็นกิจ
โยพฺพนฺวินาสปจฺจูปฏฺฐานา	มีการทำลายซึ่งวัยที่ดี เป็นผล
ปริปจฺจมานนามรูปปทฺฐานา	มีนามรูปทั่วไปที่กำลังแก่ เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ มรณะ

จฺตุลฺกฺขณํ	มีการเคลื่อนย้ายจากภพที่ปรากฏอยู่ เป็นลักษณะ
วโยครสํ	มีการจากกันกับสิ่งที่มีชีวิตและไม่ มีชีวิตที่เคยเห็นกันในภพนี้ เป็นกิจ
คตฺวิปฺปวาสปจฺจูปฏฺฐานํ	มีการไปจากภพเก่า เป็นผล
ปริปทฺฐชฺชมานนามรูปปทฺฐานํ	มีนามรูปที่กำลังดับอยู่ เป็นเหตุใกล้

ลักษณะที่จตุกะ ของ โสกะ

อนฺุโตนฺิขฺฌานลฺกฺขโณ	มีการเฝ้าอยู่ภายใน มีความ เหี่ยวแห้งใจ มีความเคียดแค้นใจ เป็นลักษณะ
เจตฺตฺปนฺิขฺฌานนรโธ	ทำให้จิตเต็มไปด้วยความเคียดแค้น เป็นกิจ
อนฺุโสจนปจฺจูปฏฺฐานโณ	มีความโสกเศร้าอยู่เนืองๆ เนื่องจาก ความพินาศที่ตนประสบอยู่นั้น เป็นผล
โทสจฺตฺตฺตฺปาทปทฺฐานโณ	มีโทสจิตตฺตฺปาท เป็นเหตุใกล้

ภาคผนวก

อริยสังขธรรม

สภาวะของทุกขอริยสังข์

ปีพนตฺโต	มีสภาพ	เบียดเบียนอยู่เป็นนิจ
สงฺขตตฺโต	"	ต้องปรุงแต่งอยู่เนืองๆ
สนฺตาปตฺโต	"	เร่าร้อนอยู่ไม่วาย
วิปริณามตฺโต	"	ไม่คงที่ แปรปรวนอยู่เสมอ

สภาวะของทุกขสมุทฺทยอริยสังข์

อายุหนตฺโต	มีสภาพ	กระทำให้ทุกข์บังเกิดขึ้น
นิทานตฺโต	"	เป็นแดนเกิดแห่งทุกข์
สํโยคตฺโต	"	ประกอบไว้ซึ่งทุกข์ มิให้ พ้นทุกข์ไป
ปฺลิวฺชตฺโต	"	ให้กังวลอยู่แต่ในกองทุกข์

สภาวะของทุกขนิโรธอริยสังข์

นิสฺสรณตฺโต	มีสภาพ	สลัดออกจากทุกข์ทั้งปวง
อปฺลิวฺชตฺโต	"	มิได้กังวลอยู่ด้วยกองทุกข์
อสงฺขตตฺโต	"	มิได้มีสิ่งใดมาประชุมตกแต่ง
อมตตฺโต	"	ไม่มีการตายการเกิดสืบไป อีกเลย

สภาวะ ของ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์

นียยานตุโธ	มีสภาพ	เป็นธรรมที่นำออกจากทุกข์
เหตุวตุโธ	"	เป็นเหตุดับเสียซึ่งกองทุกข์
ทสฺสนตุโธ	"	เป็นเครื่องให้เห็นพระนิพพาน
อธิปตฺยตุโธ	"	เป็นใหญ่ในการให้สำเร็จกิจ เห็นแจ้งแล้วประจักษ์สังข์จะ ทั้ง ๔ นี้

วิเสสลักษณะ (คือ ลักษณะเฉพาะ) ของมัคคมืองค์ ๘

วิเสสลักษณะ ของ สัมมาทิฏฐิ

สมฺมาทสฺสนลกฺขณา	มีปัญญาเห็นชอบ	เป็นลักษณะ
ตถปฺปกาสนรธา	มีการประกาศความดองแท้	เป็นกิจ
อวิชฺขนุทธการวิทุธฺสนปจฺจุปฺภูฐานา	มีการกำจัดความมืด คือ อวิชชา	เป็นผล

วิเสสลักษณะ ของ สัมมาสังกัปปะ

สมฺมาจิตฺตาทินิโรปนลกฺขโณ	มีการยกขึ้นซึ่งจิตโดยชอบ	เป็นลักษณะ
อปฺปนารโธ	มีความแนบแน่นในอารมณ์	เป็นกิจ
มิจฺจาสงฺกปฺปฺปหานปจฺจุปฺภูฐานโณ	มีการละความดำริผิด	เป็นผล

วิเสสลักษณะ ของ สัมมาวาจา

ปริศนาคถา	มีการกำหนดถือไว้	เป็นลักษณะ
วิมณารธา	มีเจตนาเป็นเครื่องงศเว้น	เป็นกิจ
มิจฺฉาวาจปฺปหานปจฺจุปฺปฏฺฐานา	มีการละความพุดผิด	เป็นผล

วิเสสลักษณะ ของ สัมมากัมมันตะ

สมุฏฺฐาปนลกฺขโณ	มีการยังกิจการงานให้ตั้งขึ้นด้วยดี	เป็นลักษณะ
วิมณโร	มีเจตนาเป็นเครื่องงศเว้น	เป็นกิจ
มิจฺฉากมฺมณตปฺปหานปจฺจุปฺปฏฺฐาโน	มีการละการงานผิด	เป็นผล

วิเสสลักษณะ ของ สัมมาอาชีวะ

โวทานลกฺขโณ	มีความผ่องแผ้ว	เป็นลักษณะ
ญฺยาชีวปฺปวตฺตโร	มีความเป็นไปแห่งอาชีวะที่ชอบ	เป็นกิจ
มิจฺฉาชีวปฺปหานปจฺจุปฺปฏฺฐาโน	มีการละอาชีพที่ผิด	เป็นผล

วิเสสลักษณะ ของ สัมมาวายามะ

ปกคฺคหฺลฺกฺขโณ	มีความพากเพียรประคับประคองใจ	เป็นลักษณะ
อนุปฺปนฺนํนอกกุสฺสลาณุปฺปาตนาทิสฺโส	มีการทำให้กุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้นเป็นต้น	เป็นกิจ
มิจฺฉาวยามปฺปหฺนํปจฺจุปฺปญฺญาโน	มีการละความเพียรผิด	เป็นผล

วิเสสลักษณะ ของ สัมมาสติ

อุปฺปญฺญาณลฺกฺขณา	มีความเข้าไปตั้งมั่น	เป็นลักษณะ
อสมฺมุสฺสสนรธา	มีการไม่พัวพันเพื่อน	เป็นกิจ
มิจฺฉาสติปฺปหฺนํปจฺจุปฺปญฺยานา	มีการละความระลึกลับผิด	เป็นผล

วิเสสลักษณะ ของ สัมมาสมาธิ

อวิฺกฺเขปฺลฺกฺขโณ	มีการไม่ฟุ้งซ่านซัดสายไป	เป็นลักษณะ
สมาธานรฺโส	มีความตั้งจิตมั่น	เป็นกิจ
มิจฺฉาสมาธิปฺปหฺนํปจฺจุปฺปญฺญาโน	มีการละความตั้งใจมั่นในทางผิด	เป็นผล

อัปป์มัญญุกัมมัฏฐาน

เมตตากัมมัฏฐาน

หิตาการปฺปวตฺติ ลกฺขณา

มีความเป็นไปแห่ง กาย วาจา ใจ
ในอันที่จะอำนวยประโยชน์สุขให้
แก่สัตว์ทั้งหลาย เป็นลักษณะ

หิตุปลํหาร รสา

มีการนำประโยชน์สุขให้แก่สัตว์ทั้ง
หลายอย่างใกล้ชิด เป็นกิจ

อาฆาตวินย ปจฺจุปฺภูฏานา

มีการบำบัดความอาฆาต เป็นผล

มนาปภาวทสฺสนํ ปทฺภูฏานา

มีการพิจารณาแต่ความดีที่น่าพึง
พอใจของสัตว์ทั้งหลาย โดยไม่มี
การนึกถึงสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม

เป็นเหตุใกล้

พฺยาปาทุปสโม สมฺปตฺติ

การสงบความพยาบาทลงได้เป็นเวลา
นาน เป็นความสมบูรณ์ของเมตตา

สิเนหสมฺภโว วิปตฺติ

การเกิดขึ้นแห่งศรัทธาที่เหนียวแน่น
เป็นความเสื่อมเสียแก่เมตตา

ราโค อาสนุนปจฺจตฺติโก

ราคะ เป็นข้าศึกใกล้ของเมตตา

พฺยาปาโท ทฺวรูปจฺจตฺติโก

พยาบาท เป็นข้าศึกไกลของเมตตา

กรรณากัมมัฏฐาน

<p>ปรทุกุขาปนยนาการปฺวตฺติ ลกฺขณามีความเป็นไปแห่ง กาย วาจา ใจ</p>	<p>ในอันที่จะบำบัดทุกข์ของผู้อื่นให้ ปราศจากไป เป็นลักษณะ</p>
<p>ปรทุกุขาสทฺน รธา</p>	<p>มีความอดกลั้นนิ่งดูคายอยู่ไม่ได้ ต่อทุกข์ของผู้อื่น และอยากช่วย</p>
<p>อวิหิํสา ปจฺจุปฏฺฐานา ทฺกุขาทิฏฺฏตาณํ อนาถภาวทสฺสณ ปทฺฏฺฐานา วิหิํ สฺอุปสโม สมฺปตฺติ</p>	<p>เป็นกิจ มีการไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นผล การพิจารณาเห็นบุคคลที่ตกอยู่ใน ความทุกข์ ไรที่พึง เป็นเหตุใกล้ ความสงบแห่งโทสจิตตูปปาตะใน อันที่จะทำการเบียดเบียนสัตว์ เป็น ความสมบูรณ์แห่งกรรณา</p>
<p>โสภสมฺภโว วิปตฺติ</p>	<p>การเกิดขึ้นแห่งความเศร้าโศก เป็น ความเสื่อมเสียแก่กรรณา</p>
<p>เกหสิตํ โทมนสฺสํ อาสนฺนปจฺจตฺติกํ</p>	<p>ความเสียใจที่เนื่องด้วยกามคุณ อารมณ์เป็นข้าศึกใกล้</p>
<p>วิหิํสา ทฺุรปจฺจตฺติกา</p>	<p>ความเบียดเบียนสัตว์ เป็นข้าศึกไกล</p>

มุกิตากัมมัฏฐาน

ปโมทณ ลกฺขณา

มีการบรรเทิงใจในคุณความดี ทรัพย์
บริวาร ความสุข ของผู้อื่น
เป็นลักษณะ

อนิสฺสายน ฐสา

มีการไม่ริษยาในคุณความดี ทรัพย์
บริวาร ความสุข ของผู้อื่น
เป็นกิจ

อรติวิฆาต ปจฺจปฏฺฐานา

ทำลายความริษยา เป็นผล

ปรสฺมฺปตฺตติทสฺสณ ปทฏฺฐานา

มีการรู้เห็นความเจริญด้วยคุณความดี
ทรัพย์ บริวาร ความสุขของผู้อื่น
เป็นเหตุใกล้

อรติวุปสโม สฺมฺปตฺตติ

มีการสงบจากความไม่พอใจใน
สมบัติของผู้อื่นเป็นความสมบูรณ์
แห่งมุกิตา

ปหาสสฺมฺภโว วิปตฺตติ

ความสุข รื่นเริง โอ้อวด กำหนด
เกิดขึ้น เป็นความเสื่อมเสียแก่มุกิตา

เกหสิตํ โสมนสฺสํ อาสนฺนปจฺจตฺตติกํ

มีความดีใจที่เนื่องด้วยกามคุณ
อารมณ์เป็นข้าศึกใกล้

อรติ ทฺวารปจฺจตฺตติกา

มีความไม่ยินดี ไม่สบายใจในความ
เจริญของผู้อื่น เป็นข้าศึกไกล

อุเบกขากัมมัฏฐาน

สตฺเตสุมชฺชตฺตาการปฺปวตฺติ ลกฺขณา	มีอาการเป็นไปอย่างกลางใน สัตว์ทั้งหลาย เป็นลักษณะ
สตฺเตสุสมภาวทสฺสน รสา	มีการมองดูสัตว์ทั้งหลายด้วย ความเสมอกัน เป็นกิจ
ปฏิมานุนยวฺปสม ปจฺจุปฏฺฐานา	มีการสงบจากความเกลียดและ ไม่มีความรักในสัตว์ทั้งหลาย เป็นผล
กมฺมสฺสกา สตฺตา เต กมฺมสฺส รุจฺจยา สุชิตา วา ภิวสฺสนฺติ ทฺกฺขโตะ วา	ปัญญาที่พิจารณาเห็นการกระทำ ของตนเป็นของตนเอง เป็นไป อย่างนี้ว่า
มฺหฺจิสฺสนฺติ ปตฺตสมปตฺติโตะ วา น	“สัตว์ทั้งหลายมีการกระทำของ ตน เป็นของตนเอง
ปฺริหายิสฺสนฺตฺติ เอวํ ปวตฺตกมฺมสฺส กตาทสฺสน ปทฺฐานา	จะมีความสุขหรือพ้นจากทุกข์ หรือจักไม่เสื่อมจากโภคสมบัติ ของคนที่มียู่เหล่านี้ ด้วยความ ประสงค์ของผู้หนึ่งผู้ใดนั้น ย่อม เป็นไปไม่ได้เลยดังนี้
ปฏิมานุนย วฺปสโม สมปตฺติ	เป็นเหตุใกล้ การสงบจากความเกลียดและไม่ มีความรักเป็นความสมบูรณ์ของ อุเบกขา
เคหสฺสิตาย อญฺญาณฺญเปกฺขาย สมภโว วิปตฺติ	การเกิดขึ้นแห่ง อัญญาเบกขา โดยอาศัยกามคุณอารมณ์ เป็น ความเสื่อมเสียแก่อุเบกขา
อญฺญาณฺญเปกฺขา อาสนฺนปจฺจุตฺติกา	การวางเฉยด้วยอำนาจแห่งโมหะ เป็นข้าศึกใกล้
ราคปฏฺฐานา ทฺรปจฺจุตฺติกา	ราคะและโทสะ เป็นข้าศึกไกล

ทาน สีส ภาวนา

ลักษณะกิจตุกะ และปฏิบัติธรรม เป็นต้น ของทานกุศล

บริจาค ลกขณ

มีการบริจาค

เป็นลักษณะ

โลภวิหังสน รส

มีการทำลายโลภะ

เป็นกิจ

ภววิภวสมุปตติ ปจจุปฏฐาน

มีความสมบูรณ์แห่งภพชาติ และ

พ้นจากภพชาติ เป็นอาการปรากฏ

สทุชเยย ปทฏฐาน

สัทธิจาเจตสิกที่มีสภาพเลื่อมใสใน

สิ่งที่ควรเลื่อมใส เป็นเหตุใกล้

ปฏิบัติธรรม

ธรรมที่ถูกราบโดยทานกุศล

ได้แก่โลภะ

อนุญาตธรรม

ธรรมที่ได้รับอนุญาตจากทานกุศล

ให้เกิดขึ้นนั้นได้แก่โลภะ

อุปปาเทตพุทธมม

ธรรมที่ทานกุศลทำให้เกิดขึ้น ได้แก่

มัคคเบื่องต่ำ ๓ ผลเบื่องต่ำ ๓ (มุ่ง

หมายถึงอำนาจของทานกุศลที่เป็น

อุปถัมภกัตติ)

ปณฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก

	ลักษณะกิจตุกะ และปฏิเขปธรรม เป็นต้น ของ สีลกุศล
ปติฏฐापน ลกขณํ	มีการเป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทั้งปวง เป็นลักษณะ
ทุสฺสิตยวิทฺตฺสน รตํ	มีการทำลายความเป็นทุสฺสิต เป็นกิจ
โสตเจยฺย ปจฺจุปฏฺฐานํ	มีความบริสุทธิ์แห่งกายและวาจา เป็นอาการปรากฏ
หิริ โอตตปฺป ปทฏฺฐานํ	มีหิริ โอตตปฺปะ เป็นเหตุใกล้
ปฏิเขปธมฺม	ธรรมที่ถูกประหารโดยสีลกุศลได้แก่ โทสะที่เกี่ยวข้องกับการประทุษร้าย
อนุญญาตธมฺม	ธรรมที่ได้รับอนุญาตจากสีลกุศล ให้เกิดขึ้นนั้น ได้แก่ อโทสะ คือ ความไม่ประทุษร้าย
อุปฺปาเหตุพฺพธมฺม	ธรรมที่สีลกุศลทำให้เกิดขึ้น ได้แก่ มัคคเบ็องคํ ๓ ผลเบ็องคํ ๓ (มุ่ง หมายถึงอำนาจของสีลกุศลที่เป็น อุปถัมภกสัตติ)

รู้อะไร ก็ไม่รู้ เท่ารู้ตัว
ไม่พันพัว ออกุศล พันอบาย

ลักษณะทิจตุกะ และปฏิบัติธรรม เป็นต้น ของ ภาวนา	
กุสลวตฺตทาปน ลกฺขณา	มีการทำให้กุสลเจริญขึ้น เป็นลักษณะ
อกุสลปทาน รสา	มีการประหาณอกุสล เป็นกิจ
สตฺตาจาโรกฺกม ปจฺจุปฺปญฺชานา	มีการเข้าสู่ทางปฏิบัติที่เกี่ยวข้องแก่สติ ของนามกาย รูปกาย เป็นอาการปรากฏ
โยนิโสมนสึการ ปทญฺชานา	มีการตั้งใจอยู่ในอารมณ์ด้วยอำนาจ แห่งเหตุที่ถูกที่ควร เป็นเหตุใกล้
ปฏิบัติเปรมม	ธรรมที่ถูกประหาณโดยภาวนา ได้แก่ โมหะ
อนุญญาตมม	ธรรมที่ได้รับอนุญาตจากภาวนา กุสลให้เกิดขึ้น ได้แก่ อโมหะ
อุปฺปาเตตพฺพมม	ธรรมที่ภาวนากุสลทำให้เกิดขึ้น ได้ แก่อรหัตตมัคค อรหัตตผล (ว่าโดย อุกัฏฐนัย)
